

JANA HOFFMANNOVÁ

Instytut Języka Czeskiego Czeskiej Akademii Nauk, Republika Czeska

Popularizace historie jako specifický typ narativu (na příkladu časopisu „Historická červená knihovna“)

Při zkoumání popularizačního diskurzu, respektive populárně naučného stylu (se zaměřením na popularizaci historie) je třeba si uvědomit, že jeho charakteristika je značně hybridní a proměnlivá a že se tento diskurz pohybuje mezi odbornou historiografií, literaturou faktu, publicistikou a beletristickou fikcí. Za úhlavní spojující článek mezi těmito sférami a žánry lze pokládat vyprávění příběhů (různě vztahované k historickým skutečnostem). Narativní povaha historických textů není tak důležitá pro historiografy usilující o objektivní, systematické vědecké poznání dějin, o pravdivou rekonstrukci minulosti. Proti tomuto noetickému optimismu lze postavit skeptické přesvědčení poststrukturalistů, postmodernistů, dekonstruktivistů, že dějiny neexistují, či spíše jsou pouhým intelektuálním konstruktem, produktem historikovy imaginace¹. Podle těchto názorů o minulosti nelze psát „pravdu“, je tu více možných pravd; ani fakta z historických pramenů nejsou nesporná, mohou být manipulována či falzifikována, představují už určitou interpretaci skutečnosti, kterou historik dále interpretuje... Tyto relativistické názory právě vyzdvihují úlohu narace, vyprávění příběhů v historiografii — jakkoli Jan Horský tvrdí, že „narativní povaha dějepisného textu neznamená nepřístupnost teoretického a kriticko-analytického myšlení“². Lawrence Stone ve slavném textu *The Revival of Narrative* zdůraznil kromě návratu k vyprávění návrat k člověku, jednotlivci, k psychologii a antropologii³. Hayden White pak přiblížil historio-

¹ Srov. o tom např. P. Čornej, *Historici, historiografie a dějepis*, Praha 2016.

² J. Horský, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním (Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy)*, Praha 2009, s. 14.

³ L. Stone, *The revival of narrative: Reflections on a new old history*, „Past and Present“ 85, 1979, s. 3–24.

grafii k umění tvrzením, že historik při vyprávění vytváří stejně fabulativní obraz jako beletrista, že historie „není nic jiného než určitá forma beletrie“⁴. Proti scientistním přístupům se tak prosazuje estetizující dějepisectví, jeho fikcionalizace. (K tomu i Lucie Petrišáková, která se staví proti tomu, aby bylo „fikční“ považováno za opozitum „faktuálního“⁵.)

White ve svých pracích dále zdůraznil roli jazyka, výrazových prostředků (dějepisec text představuje „jazykovou strukturu ve formě diskurzu narativní prózy“). Zejména od 60. či 70. let 20. století se tak postupně v psaní dějin oproti historické skutečnosti akcentuje narace, text, diskurz, jazyk. Stále více se mluví o narativizaci paměti (viz i Paul Ricoeur⁶ v knize s názvem *Paměť, historie, zapomínání*), o nových typech narace, dokonce o narativním obratu. Roland Barthes definoval paradox historického diskurzu: fakta mají pouze jazykovou existenci, ta je ale v rámci referenční iluze nahlížena jako kopie „skutečnosti“ vně diskurzu⁷. Odvolává se při tom na výrok Nietzscheho, že „žádná fakta o sobě neexistují; vždy je třeba nejprve nastolit nějaký smysl, aby mohl existovat nějaký fakt“⁸.

Paradoxní kruh je podle Barthesa vytvářen tím, že „narativní struktura, vypracovaná v tyglíku fikcí, se stává současně znakem i důkazem skutečnosti“⁹.

K narativnímu a lingvistickému „obratu“ (zapadajícímu vhodně do poststrukturalistického paradigmatu) se přidává také návrat subjektu a subjektivity do historického myšlení — což se týká jak dějinných aktérů (role subjektu v dějinách), tak zejména subjektu historika (srov. o tom Mikuláš Čtvrtník¹⁰). Ostatně i právní historik Jiří Příbáh (v rozhovoru s Karlem Hvizďalou¹¹) vidí historiografii hlavně jako vyprávění, příběhy, story o minulosti, a je přesvědčen, že každé historické vyprávění je seberefrenční. A bylo by možno tu zmínit ještě *cultural turn* — odvrát od velkých dějin (i velkých narací) ke každodennosti, kterou v poslední době zachycuje i orální historie. To vše ovšem neznamená definitivní vítězství radikálního konstruktivismu a subjektivismu — podle Čtvrtníka (c.d.) dochází opět k (re)materializaci pojmu skutečnosti, a už zmíněný J. Horský v diskusi rozvíjené o těchto problémech po několik let v časopise „Dějiny — teorie — kritika“ mluví o další vlně kritiky narativismu a o „post-narativistickém non-reprezentacionalismu“¹².

⁴ H. White, *Metahistorie: Historická imaginace v Evropě devatenáctého století* [*Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*], Baltimore 1973). Český překlad: M. Kotásek, Brno 2011.

⁵ L. Petrišáková, *Fikční jako opozitum faktálního*, „Filosofie dnes“ 4, 2012, č. 2, s. 63–80.

⁶ P. Ricoeur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris 2000.

⁷ R. Barthes, *Diskurz historie* [*Le discours de l'histoire*], „Social Science Information“ 6, 1967, č. 4). Český překlad: J. Fulka, „Česká literatura“ 53, 2007, č. 6, s. 815–827.

⁸ *Ibidem*, s. 824.

⁹ *Ibidem*, s. 826

¹⁰ M. Čtvrtník, *Subjekt a subjektivita v historickém myšlení*, „Dějiny — teorie — kritika“ 2015, č. 2, s. 333–360.

¹¹ K. Hvizďala — J. Příbáh, *Hledání dějin. O české státnosti a identitě*, Praha 2018, s. 14.

¹² J. Horský, *Co si dnes počít s narativními kritikami dějepisectví? Historicko-vědní kritika nara-*

V tomto stručném a neúplném přehledu různých názorů a jejich vývoje je na místě aspoň zmínit i přístupy českých literárních vědců, které zajímavě představuje publikace *O psaní dějin*¹³ a práce teoretika Lubomíra Doležela¹⁴. Doležel odmítá hlasy, které stavějí historický a fikční narativ na jednu úroveň: oba sice prezentují určité „možné světy“, ale historiografické texty usilují o poznání, o rekonstrukci (kognitivní modelování) minulosti, zatímco fikční texty jsou imaginativními alternativami aktuálního světa, „poznání“ se tu dosahuje uměleckými prostředky, smysl těchto textů je v nich samých. V kontextu všeho výše řečeného snad jen poněkud překvapuje, že Doležel s historiografickými texty tak výrazně spojuje otázku pravdivosti — je tu přece v popředí subjekt historika, který ze svého pohledu interpretuje prameny, po svém se snaží jim porozumět... (Srov. i hermeneutickou „rozumějící historiografii“).

Prezentace historických „příběhů“ v popularizačních časopisech, které tu zastupuje „Historická červená knihovna“ (HČK)¹⁵, neaspiruje na objektivní vědecký výklad historického dění (i když, jak bude zřejmé dále, různé krouží kolem „pravdy“, i v podtitulu má „pravdivé příběhy“). Na mezinárodním sjezdu slavistů v Bělehradě (2018) hovořil Wojciech Chlebda o vztahu historie, paměti a jazyka a vyzdvihl pro tuto oblast pět integračních rysů: narativnost, subjektivnost (personalizaci), selektivnost, interpretativnost a materializaci historické paměti v jazyce¹⁶. Domnívám se, že pro popularizaci historie opravdu platí, že jde o narativy selektivní, interpretativní a personalizované (soustředěné k významným historickým postavám). Jejich profil myslím vystihuje i Lawrence Stone:

Existují znamení změny, v centrálním tématu dějin od okolností obklopujících člověka směrem k člověku v okolnostech; ve zkoumaných problémech od ekonomického a demografického směrem ke kulturnímu a emocionálnímu; v prvořadých zdrojích vlivů od sociologie, hospodářství a demografie k antropologii a psychologii; v námětu od skupiny směrem k jednotlivci; v explanačních modelech historické změny od stratifikovaného a monokauzálního směrem k provázanému a multikauzálnímu; v metodologii od skupinové kvantifikace k jednotlivému příkladu; v organizaci od analytického k deskriptivnímu; a v konceptualizaci funkce historika od vědeckého směrem k literárnímu¹⁷.

tivních teorií dějepisu versus postnarativistický non-reprezentacionalismus, „Dějiny — teorie — kritika“ 2017, č. 2, s. 335–353.

¹³ *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*, eds. K. Bláhová — O. Sládek, Praha 2007.

¹⁴ L. Doležel, *Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou*, „Česká literatura“ 50, 2002, č. 4, s. 341–370; *idem, Fikce a historie v období postmoderny*, Praha 2008.

¹⁵ „Červená knihovna“ označuje v českém prostředí žánr románců, milostného románu; ve 20. a 30. letech 20. století totiž české nakladatelství Rodina vydávalo tuto populární ženskou četbu ve vazbě z červeného plátna. Pro tento příspěvek jsem analyzovala devět čísel časopisu „Historická červená knihovna“ z let 2017–2019.

¹⁶ W. Chlebda, *Jak historia odkłada się w pamięci, jak pamięć odkłada się w języku?* Předneseno 25.08.2018 na 16. mezinárodním kongresu slavistů v Bělehradě.

¹⁷ L. Stone, *The revival of narrative...*, s. 23–24; překlad cit. podle M. Čtvrtníka, *Subjekt a subjektivita...*, s. 337.

S diskurzem historiografickým, popularizačním, ale také s diskurzem literatury faktu se tak neustále pohybujeme mezi „pravdou“ a fikcí, respektive mezi narativem faktuálním a fikčním. Stále tu ovšem jde o konstruování modelů minulosti (na základě určitých žánrových vzorců); jak píše Lubomír Doležel s oporou o teorii možných světů a fikčních světů, cílem tu není konstruování světů, které před aktem psaní neexistovaly (to se děje při vytváření fikce)¹⁸. Kromě toho Doležel do své argumentace zapojuje i Austinovu teorii mluvnických aktů; s ní se tu ocitáme v prostoru mezi faktuálním konstativem a fikčním performativem. Proti převažujícím akcentům diskurzu historiografického (i když dnes už výrazně zpochybňovaným, jak bylo zmíněno výše) se při popularizaci historie i v literatuře faktu projevuje vyšší míra fikcionalizace, více se uplatňuje historikova imaginace (v různé míře „kontrolovaná“).

V případě literatury faktu (viz k tomu Jan Halada a další autoři jím editovaného souboru¹⁹) autoři i teoretici usilovně hledají její místo mezi diskurzem odborným, publicistickým a krásnou literaturou; autor literatury faktu by měl podle nich být zároveň vědcem, novinářem i literátem. Zvláštní důraz pak kladou na pohyb na pomezí stylu věcného a uměleckého. Připouštějí výběrový přístup k faktům a jejich řazení, možnost zpochybňování i doplňování zafixovaných výkladů minulosti. Odkazování na prameny a odbornou literaturu by podle nich mělo být seriózní, ale nikoli maximalistické; odkazovat je nezbytné hlavně u přímých citací, poznámky pod čarou je dobře omezit na únosnou míru. Vedle erudované interpretace fakt je však enormně důležitá beletrizace, stylizace, hnětení minulosti do určitého tvaru, příběhovost, dramatizace, poutavý styl, využívání reportážních postupů, střídání rytmu, domýšlení zajímavých situačních detailů, vytváření fiktivních dialogů. Autoři i teoretici literatury faktu uznávají žánrovou hybridnost textů v této sféře — přitom je ale opakované oddělují od textů populárně naučných. Zdá se, že ve srovnání s literaturou faktu je textům popularizačním připisována nižší odbornost, ale ještě spíše nižší umělecká exponovanost a nižší úroveň literární; jsou asi směřovány spíše do blízkosti publicistiky.

Příběhovost, převážně narativní orientace je však jistě oběma diskurzům (respektive všem, včetně odborné historiografie) víceméně společná. Popularizační texty HČK se nepokrytě orientují hlavně na milostné příběhy; jsou většinou klasicky vystavěné a základní naratologické kategorie (odvozené do značné míry už z těch aristotelovských: událost, postava, časovost, prostorovost, kauzalita) jsou obsazovány celkem konvenčním způsobem. Dominuje tu chronologie, nevznikají žádné disproporce mezi fabulí a syžetem, dějové sekvence jsou soudržné a uspořádané. Pozornost si však podle mého názoru zasluhuje kategorie vypravěče: zdá se, že jde o vyprávění značně neosobní (nebo nadosobní), „vypravěč“ zůstává naprosto v pozadí. Platí zde tedy to, co o historickém diskurzu prohlašuje Barthes: zpra-

¹⁸ L. Doležel, *Fikční a historický narativ...*, s. 341–370.

¹⁹ *Žánry a průniky literatury faktu*, ed. J. Halada, Praha 2018.

vidla v něm chybí Jakobsonovy shiftery destinace, mluví se vytrácí a je nahrazen „objektivní osobou“, *já* je potlačeno, dějiny se vyprávějí samy; a chybí tu i znaky čtenáře, jde o diskurs bez *ty/vy*²⁰. U popularizačního subtypu historického diskurzu bychom asi očekávali výraznější zastoupení kontaktní dimenze. V HČK je ale zcela výjimečné oslovení čtenářů/čtenářek i užití 2. os. pl. (*jistě si domyslíte; to si asi pamatujete; ať už tomu věříte, či ne; víte, že...?*). Máme tedy co do činění s vypravěčem „skrytým“ a „tichým“ („hlasitost“ vyprávění se zvyšuje jen výjimečně)²¹.

Dále bych se ráda zamyslela nad tím, zda je v tomto typu narativu vypravěč skutečně tak nenápadný a upozaděný. Autoři literatury faktu situují — jak jsme viděli — popularizační diskurs především do blízkosti publicistiky; a pokud jde o „historickou červenou knihovnu“, popularizaci soustředěnou především na milostné příběhy, přímo se nabízí napojení na publicistiku bulvární. A mezi typickými rysy bulvární žurnalistiky bývá mimo jiné uváděna práce s neověřenými, „zákulisními“ informacemi. Při vyprávění příběhů z historie (někdy velice dávné, vzdálené) je sice jasné, že nelze vše ověřit a beze zbytku objasnit; platí tu vysvětlení Horského:

niterná situace dějinného aktéra stejně jako jeho individuální „životní svět“ jsou v principu badatelsky nedostupné a nezbývá než (re)konstruovat jejich obraz na základě kulturních kategorií či diskurzivních praktik, o nichž víme (například z egodokumentů), nebo se můžeme domnívat, že je měli aktéři k dispozici a že jejich pomocí asi uspořádali své zkušenosti vnitřního i vnějšího světa²².

Autoři/autorky HČK (možná se to týká celého diskurzu popularizace historie) jen výjimečně odkazují na konkrétní historické prameny (*podle kronikáře XY*). Většinou ale autoři/autorky na konkrétní zdroje informací neodkazují. Ve shodě se současnou relativizací „pravdivosti“ v podání historie pracují s pluralitou možných příběhů, s konkurenčními narativy zachycujícími historické události (rozdílnost jednotlivých narativů je podmíněna dobou vzniku, typem pramenu, subjektem autora...). Mnohdy nelze rozhodnout o faktualnosti jednotlivých narativů, jen o jejich vyšší či nižší pravděpodobnosti. Autoři předkládají mnohohlasou instrumentaci textu, nabízejí různé domněnky, hypotézy, odlišné názory, které se vzájemně vyvracejí, různé verze téže události (i z „anonymních zdrojů“), předpoklady, tvrzení, která jsou zároveň relativizována a zpochybňována, dohady a drby... Navíc toto vícehlasí má různé vrstvy, vázané k různým subjektům (často ale není jasné, kdo se domnívá, dohaduje, pokládá za pravděpodobné, kdo kdy pochyboval...) a hlavně k různým časům (co si o určité historické postavě mysleli její současníci, co psali pozdější životopisci, jak vypadá událost či postava z pohledu dnešního...). Texty jsou plné neustále opakovaných výrazů *prý, údajně, zřejmě, možná, snad, zdá se, nejspíš, s nejvyšší pravděpodobností, to zní nepravděpodobně*. Čtenářům se neustále předkládá, co píše/psali, soudí/soudili (anonymní) *histori-*

²⁰ R. Barthes, *Diskurz historie...*, s. 815–827.

²¹ Srov. P. A. Bílek — J. Hrabal — T. Kubíček, *Naratologie. Strukturální analýza vyprávění*, Praha 2014.

²² J. Horský, *Dějepisectví mezi vědou ...*, s. 179–180.

kové, odborníci, badatelé, lékaři, kronikáři, životopisci, romanopisci, novináři, politologové či dokonce záhadologové. Hojné jsou i výrazy *teorie, spekulace, dohady, pověsti, báje, legendy, zvěsti, drby, pomluvy, klevety*. Modalitu nejistoty proklamují i spojení typu *trazuje se, má se za to, uvádí se, povídalo se, převládá názor, podle některých tvrzení, těžko říci/soudit, neví se přesně, nelze prokázat, zůstává otázkou, nikdy se nepotvrdilo, už se nedozvíme* a mnoho dalších. Uvedu pár příkladů, někdy přímo prostoupených zpochybnováním a znejistováním:

(1) **Trazuje se historika**, že se jí jednou zeptal, kudy se nejlépe dostane do její postele. A ona mu **prý** odpověděla: „Musíte přes kapli!“²³.

(2) Pokud spolu měli Hitler s Braunovou sex, byl **nejspíš** velmi „nekontaktní“, vzhledem k jeho obsesi hygienou [...] **Nejspíš** se před ní nikdy ani nesvlékl ...

(3) Nebyla to láska. Nebyl to vztah. Nebyl to nejspíš ani románek. **Existuje však řada důkazů**, ze kterých vyplývá, že [...] spolu minimálně jednou strávili noc! **Jeden anonymní zdroj** dokonce mluví o sexuálních orgiích, kterých se měla zúčastnit Marilyn a oba bratři Kennedyové. **Nic takového se ale nikdy nepotvrdilo** [...] **Snad** se ho snažila znovu svést. **Snad** chtěla, aby v ní viděl „hodnou holku“ [...] **Možná** chtěla tu příležitost jen využít k tomu, aby se vrátila do světél reflektorů [...] **Jisté je**, že v letech 1961 a 1962 prakticky denně navštěvovala svého psychiatra [...] 6. srpna 1962 ji našli mrtvou v jejím bytě — se smrtelnou dávkou barbiturátů v krvi [...] Ačkoli soudní patolog prohlásil, že šlo jednoznačně o sebevraždu, **novináři brzy přispěchali s řadou konspiračních teorií**. Hlavní role v nich hráli herečtí milenci — bratři Kennedyové [...] **Je tedy pravděpodobné**, že sexbombu na prezidentův příkaz zavraždila FBI? Nebo za její smrtí stál Johnův bratr Robert, který se **prý** v té době k hvězdě znovu vrátil? **Zřejmě ne...** **Mnohem pravděpodobnější je**, že Marilyn byla osamělá, zoufalá a v depresi. A neodhadla množství léků, které jí od bolesti duše měly pomoci.

Zdroje pochyb, nejistoty a dohadů ovšem mohou být nejrůznější — u privátních vztahů Hitlera nebo Johna F. Kennedyho utajování, v jiné situaci ovšem jsme při interpretaci archeologických nálezů, ze kterých se o historii nutně jen dohadujeme:

(4) Nález dvojitého pohřbu [...]. O jejich smrti **víme málo** a o jejich životě **vůbec nic**. Totožnost zemřelých [...] **zůstává záhadou**. **Možná** šlo o milence [...] Dnešní člověk **může jen hádat**. **Co** o těchto partnerech **víme?** [...] Pár **zřejmě** nepatřil k vyšším vrstvám. Archeologové **usuzují**, že šlo o místní farmáře. [...] Poloha ostatků v hrobě **zřejmě** vyjadřuje **jakýsi** příběh, ale **jaký?** **Co pohřbu předcházelo?** [...] Pozdější výzkumy se nakonec **přiklonily k verzi** [...] **Vysvětlení** toho, co se před dávnými lety přihodilo, **se různí**. **Podle jednoho výkladu** [...] **Teorie nevylučují ani** [...]. **Pravdu** [...] **už se zřejmě nikdy nedozvíme**. **Nelze vyloučit, že se všechny teorie pletou...**

Na konci poslední ukázky stojí za povšimnutí výraz **pravda**, v podobných pasážích značně frekventovaný: *Dozvíme se někdy pravdu? Zakládají se tyto klevety na pravdě? Těžko říci, kolik se v tomto dávném vyprávění skrývá pravdy... Moc pravdy na tom asi nebude... Nedokážeme už dnes s jistotou říci, jak blízko je to pravdě*. I v odborné historiografii je jistě zásadním problémem, nakolik se historik může dobrat „pravdy“, a co vlastně považovat za historickou „pravdu“; v této změti dohadů, domněnek, pochybností, různých verzí, drbů a „kolujících zvěstí“

²³ Veškeré vyznačování probíraných jevů tučným písmem (bold) [J. H].

však stále více získáváme dojem, že o „pravdu“ tu vůbec nejde a že tato kategorie by měla být vynechána ze hry. Kdyby to množství spekulací nebylo tak bezbřehé, někde bychom mohli počínání autorů pokládat i za projev profesionální poctivosti, například v rozsáhlém textu o křesťanských světicích-mučednicích, kde se hned na začátku konstatuje: „Některé uctívané světice si s největší pravděpodobností přimysleli legendisté“. Dále je pak u příběhů jednotlivých světic zavedena kategorie „doložitelnost existence“, obsazovaná parametry na škále *nezpochybnitelná, spolehlivá, pravděpodobná, obtížná, spíše smyšlená, nejspíše smyšlená...* Ale pochybnosti se stejně vkrádají: máme opravdu věřit tomu, že sv. Barbora nebo Markéta „s největší pravděpodobností nikdy neexistovaly“, zatímco u sv. Apoleny „lze předpokládat, že nemáme co do činění s legendou, ale se skutečnou ženou“?

A spekuluje se, respektive uvádějí se různé spekulace (často není jasné, co autoři odněkud přejímají a co sami produkují) dokonce i o zaručeně nehistorických, literárních postavách, například o Sherlocku Holmesovi:

(5) Mohl tento geniální, ale zároveň bezohledný muž někoho milovat? [...] Byl zamilovaný do Irene Adlerové? [...] Někteří literární historikové se domnívají, že podle Doylea se muž tak oddaný vědě [...] nemohl nikdy zamilovat [...]. Mají pravdu, nebo slavný detektiv přece jenom ke komusi choval romantické city? Nejevil-li zájem o ženy, pak ho museli přitahovat muži. Byl Watson ve skutečnosti ženou? [...] Nebyl sám Doyle reálnou předlohou Sherlocka Holmese? Proč stvořil svého Sherlocka jako zcela imunního vůči ženským svodům?

Poslední ukázka, ale i některé předchozí vykazují vysoký výskyt otázek. Ty samozřejmě přispívají k budování atmosféry, nejistoty, tápání v minulosti; některé texty jsou jimi přímo prostoupeny nebo na nich postaveny, například text o vztahu královny Anny Rakouské a kardinála Mazarina:

(6) Šarmantní kardinál svedl francouzskou královnu? [...] Skrývala se za Italovým lichocením pouze obratná politická hra, nebo zahořel láskou k Anně Rakouské? [...] Jde o pouhé pomluvy? [...] Našla lásku u kardinála? Mohla podlehnout jeho šarmu? [...] Čím to, že mu tak důvěřovala? Nechala se v tom snad unést vlastními city? [...] Je něco takového možné? Mohla jako vdova zatoužit po sňatku? [...] Neporušil by tím kardinál celibát? [...] Oplakávala věrného rádce a přítele, milence, či dokonce manžela?

Otázka většinou otvírá prostor k nekonečným úvahám, někdy však po otázce hned následuje odpověď: *Jak nyní král zareaguje na Mazarinův záměr okouzlit jeho ženu? Zmocní se ho žárlivost? Kupodivu nikoli.* Tím se dostáváme k další, rétorické funkci otázek (a odpovědí). Otázka je někdy položena už v názvu článku, nebo otázkou končí perex a otázka tak ve vztahu k následujícímu textu slouží jako jakýsi „otvírák“, předznamenání:

(7) Otázkou zůstává, co by dělal bez Lininy pomoci. Jak moc velký vliv měla Lina na strmou kariéru svého manžela?

Přitahovaly ho všechny krasavice. Které z nich se staly jeho favoritkami?

A často je otázkou zakončen kratší oddíl nebo odstavec článku a odpovědí pak začíná oddíl nebo odstavec další:

(8) Zastydí se Markéta za své chování? // Ani ji nenapadne!
Jak to však dopadne s očekávaným mírem? // Víc než žalostně.

Složitostí přechodu mezi vyprávěním (epickou fikcí) a historiografickým vysvětlováním se zabýval Paul Ricoeur, který souvislost historiografie s narativitou neodmítá; historické dílo nabývá podle jeho názoru fikční povahy všude tam, kde se historik „vmýšlí“ do postav, „kreslí“ situace, respektive vnáší do výkladu hodnotící hlediska (ať přímo, či stimulací čtenáře)²⁴. Historiografické dílo může být podle něj kvazifiktivní v tom, že živým vyprávěním staví událost před oči čtenáře a unikající ráz minulého nahrazuje kvazipřítomností. V tomto smyslu dochází k překřížení historie a fikce, k historizaci fikce a fikcionalizaci historie (srov. o Ricoeurovi Aleš Haman²⁵). Rovněž L. Doležel v pasáži o „novém žurnalismu“ konstatuje, že v tomto případě spojení narativizace a fikcionalizace vede k „neviditelnosti autora“ a k tomu, že se zde „efektu reality“ dosahuje odhalováním myšlenek různých osob — prostřednictvím fiktivních dialogů a vnitřních monologů²⁶. S těmito typy narativních promluv pracuje i literatura faktu (srov. Halada a kol.²⁷); tam, ale zejména v umělecké literatuře jsou využívány s nekonečnou vynalézavostí, kreativně a sugestivně, ale ani náš popularizační diskurz se v tom nenechá úplně zahanbit. Výše jsem konstatovala, že vnitrotextový, vypravěčský subjekt z textů HČK nijak výrazně nevystupuje, že jsou to texty značně neosobní. Předchozí analýza s ukázkami však už toto konstatování do značné míry narušuje, protože oním nekonečným tázáním a zpochybňováním se subjekt vypravěče jistým způsobem zviditelňuje. A to snad ještě více platí tam, kde se autor/ka textu, respektive autorský vypravěč „vcituje“, „vmýšlí“ do jednotlivých historických postav, interpretuje jejich duševní pochody a emoce, „vkládá jim do úst“ (nebo spíš „do hlavy“, „do myšlenek“) různé úvahy a otázky, stylizuje jejich vnitřní řeč (= „asi si myslela“, „asi to tak hodnotil“). Je to tedy vypravěč „vševědoucí“, jinak by nám nemohl sdělovat myšlenky a pocity postav a postihovat případně i jejich způsob vyjadřování; jeho vědění je „nadměrné“, „překračuje své kompetence“ (jak to označují naratologové, srov. Bílek — Hrabal — Kubíček²⁸); jinak ale zůstává „skrytý“, „tichý“, nenápadný a těžko identifikovatelný. Převažuje tu takzvaný vyprávěný monolog, s využitím polopřímé řeči a 3. osoby (er-formy). Stylizace někdy zahrnuje i snahu vystihnout dikci postavy:

(9) Anchasenamon se celá chvěje. Nyní přichází řada na ni. Zklame i ona svého otce? [...] Kdo se stane jejím příštím manželem? [...] Možná si pomyslela: Lepší bratr než otec! Jen aby taky neze-

²⁴ P. Ricoeur, *Čas a vyprávění 1–3* [*Temps et récit 1–3*], Paris 1983–1985. Český překlad: M. Petříček jr. a V. Dvořáková, Praha 2000–2007.

²⁵ A. Haman, *Čas a vyprávění Paula Ricoeura*, „Česká literatura“ 42, 1994, č. 6, s. 621–627; *idem*, *Paul Ricoeur, Čas a vyprávění*, [in:] *Průvodce po světové literární teorii 20. století*, eds. V. Macura — A. Jedličková, Brno 2012, s. 597–608.

²⁶ L. Doležel, *Fikční a historický narativ...*, s. 341–370.

²⁷ *Žánry a průniky...*

²⁸ P. A. Bílek — J. Hrabal — T. Kubíček, *Naratologie...*

mřel a nemusela se vdávat znovu. **Už má těch sňatků plné zuby!** [...] Má se snad znovu provdat proti své vůli? **To už zkrátka nesnese!**

(10) Abélard si nad svým trpkým údělem nezoufá. On těm starým **páprdům** ukáže, kdo dovede své názory lépe obhájit!

Přechod od „objektivního“ vyprávění k vnitřní řeči postavy je někdy rychlý a bezprostřední:

(11) Rozhodl se udělat dceřiným románkům přítrž. Snad zkrátne v manželství!

Druhá z tet má malé děti, což Carmencita vítá. Konečně si může s někým hrát! V některých případech jde i o jakousi zástupnou interpretaci hlasu veřejného mínění:

(12) Matyldin život vypadal i na bouřlivém počátku 20. století [...] příliš odvážně. Mladá žena natolik nezávislá, že si o svém soukromém životě rozhoduje sama? Nepotřebuje muže, jenž by jí říkal, jak se má chovat, jak se tvářit, co dělat a jak se oblékat? Skandál! Navíc si vybírá milence z jedné rodiny!

(13) Poddaní potají podezřívají svou paní. „Ani slzičku neuronila. Předtím se potajmu se Zoubkem scházela. Určitě svého chotě nechala zamordovat!“ Zakládají se tyto **klevety** na pravdě?

Předchozí ukázka ovšem naznačuje, že veřejné mínění může být prezentováno i v podobě řeči přímé (není a ani nemůže být jasné, zda jde o reprodukci řeči pronesené nebo „reprodukcí“ řeči vnitřní). Ostatně přímá řeč se v textech HČK vyskytuje poměrně málo (s „reprodukcemi“ dialogů historických postav se přece jen šetří); bývá vyznačena kurzivou, ne vždy to však může znamenat skutečnou „reprodukcí“; a někdy je opravdu užita pro prezentaci myšlenek postavy:

(14) Bledému arcivévodovi se při pohledu na Marii Ludoviku rozzáří oči. „Říkali mi, že je ošklivá. Přitom se krásou skoro vyrovná Isabele!“ šeptá si pro sebe.

Jindy se řeč přímá a polopřímá zajímavě střídá; v následující ukázce (15) je nejprve polopřímá řeč užita k reprodukci myšlenek a pocitů manželské dvojice, k reprodukci drbů a pomluv jejich ženevských sousedů pak slouží řeč polopřímá, vzápětí vystřídaná řečí přímou:

(15) Manželé znovu truchlí nad ztrátou miminka. Proč je Pánbůh tak trestá? Ženevské **drby** na to mají odpověď: uzavřeli neveřejný sňatek po vzoru novokřtěnců, v očích mnoha křesťanů se tak dopustili smilstva. „Ta Belgičanka žila v hříchu. Proto teď nemůže dát Kalvínovi zdravé dítě,“ pomlouvají Idelettu sousedé.

Nezřídka ovšem není jasné, zda jde o úvahy historické postavy, nebo subjektu vypravěčského; oboje tu splývá, není jasné, kdo si klade příslušné otázky, přemýšlí, pochybuje:

(16) Kráska žije s Henry Millerem [...] A kdo to financuje? Manžel Hugh! Blázínek, tolik ji miluje, nechce ji ztratit.

A jak se dědic Toskánska zamlouvá Marii? Můžeme si jen domýšlet, že [...] ji příliš neokouzil. Zvládne mladík náročný svatební program? (Kdo o tom pochybuje/pochyboval?)

S pomocí „vcitování“ do myšlenek historických subjektů si autoři občas dovolí i pokus o fiktivní, imaginární zpřítomnění romantické scény. Nejen pro tyto pasáže, ale pro výstavbu textů HČK vůbec je přitom příznačné přecházení od minulého času vyprávění k historickému přítomnosti:

(17) Jen si to představme: Jeho pohled cítila na kůži odhalených ramen i v průstřizích skromného kostýmu. Ale kde je? A kdo to je? [...] A pak se to stane [...] našla ho a on našel ji. [...] Tohle bude ta opravdová láska, o níž vždy snila! Jejich pohledy se protnou...

Pro výzkum míšení stylů, žánrů, diskurzů v současné české veřejné komunikaci²⁹ představuje tedy popularizační (populárně naučný) styl nosné téma, kterému zatím v české a slovenské stylistice nebyla věnována příliš velká pozornost (na rozdíl od stylistiky polské, kde jsou tomuto problému věnovány hlavně práce Anny Starzec³⁰). Snažila jsem se ukázat, že například povaha narativu a zejména povaha vyprávěče („vševědoucího“, ale přitom věčně pochybuujícího a tápajícího) je tu vděčným námětem k úvahám a analýzám.

Popularization of history as a special type of narrative. Case study of the Czech magazine *Historical Red Library*

Summary

The style of popularization of science is a hybrid style mixing an academic (scholarly) style, the style of newspapers and magazines (particularly tabloids), and “entertainment style”; it is a typical case of “infotainment.” The article deals with the popularization of history and with an analysis of the Czech magazine *Historical Red Library*. (“Red Library” in Czech literature means sentimental romantic novels for women and girls). The analysis of this special type of narrative is oriented towards the relationship between historical “reality” and fiction, and towards the characteristic epistemic modality (of uncertainty, doubts, probability/improbability, speculations). Attention is paid to the role of the narrator in the texts of the *Historical Red Library*: he seems to be objective and rather “hidden,” but he makes his presence as an omniscient narrator known as well (interpreting thoughts and emotions of historical personalities).

Keywords: popularizing style, popularization of history, mixing of styles, narrative, narrator (objective, “hidden” vs. omniscient)

²⁹ Příspěvek byl vypracován jako součást takto zaměřeného projektu číslo 18-08651S podporovaného Grantovou agenturou České republiky.

³⁰ A. Starzec, *Współczesna polszczyzna popularnonaukowa*, Opole 1999; *eadem*, *Styl popularnonaukowy — Styl dyskursu popularnonaukowego — Style współczesnej polszczyzny*, [w:] *Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. E. Malinowska, J. Nocoń, U. Żydek-Bednarczuk, Kraków 2013, s. 71–110.